

Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ

Υ Π Ο

ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΒΑΛΛΗΝΔΡΑ

Μητροπολίτου Πατρῶν

Τὴν 19ην Ἰανουαρίου ἐ.ξ. 1980, ἐν ἀεροπλᾶνον, εἰδικῶς παραχωρηθὲν — κατὰ παράκλησιν ἡμῶν — ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως προσεγειώθη εἰς τὸ ἀεροδρόμιον τοῦ Ἀράξου καὶ μετέφερεν εἰς Πάτρας τὰ κατάλοιπα τοῦ Σταυροῦ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπέθανε μαρτυρικὸν θάνατον ὁ ἅγιος ἀπόστολος Ἀ ν δ ρ ε α ς, ὁ Πρωτόκλητος μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἐπαναφορὰ αὕτη τοῦ Σταυροῦ τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου ἦτο ἐπισημοτάτη. Ἐπλαισιώνητο ἀπὸ δύο πολυμελεῖς ἀντιπροσωπείας· μίαν τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Γαλλίας καὶ Ἐξαρχον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κ. Μελέτιον· καὶ μίαν Ρωμαιοκαθολικὴν, ὑπὸ τὸν Καρδινάλιον-Ἀρχιεπίσκοπον Μασσαλίας Rozer Etchegaray. Παρεδίδετο δὲ ὁ Σταυρὸς εἰς τὸν Μητροπολίτην Πατρῶν καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Πατρῶν.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἠγέρθησαν ζητήματά τινα, περὶ τῶν ὁποίων κρίνομεν καὶ ἐπίκαιρον καὶ ἱστορικῶς ἐνδιαφέρον νὰ προβῶμεν εἰς τὴν παροῦσαν ἀνακοίνωσιν ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τούτου, ἐφ' ὅσον μάλιστα καὶ ὁ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος τοῦ Συνεδρίου συμπίπτουσι μὲ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἔτος τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ ἐν λόγῳ Σταυροῦ, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ὁ χαράσσων τὰς γραμμὰς ταύτας συνήργησε προσωπικῶς διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀποδόσεως τοῦ Ξύλου τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν πόλιν ταύτην τοῦ μαρτυρίου τοῦ σεπτοῦ Πολιούχου ἡμῶν ἁγίου ἀποστόλου Ἀ ν δ ρ ε ο υ.

* * *

Δύο κυρίως ζητήματα ἠγέρθησαν. Ἀφ' ἑνὸς ἡ ἱστορικότης τῆς ἐπὶ σταυροῦ (σχήματος X, «χιαστοῦ») θανατώσεως τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου· καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ γνησιότης τοῦ ἀποδοθέντος εἰς ἡμᾶς σταυροῦ. Ταῦτα ἐξετάζει ἡ παροῦσα ἀνακοίνωσις ἡμῶν.

Α΄.

Ὁ σταυρικὸς θάνατος τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου.

Εἶναι βεβαίως ἀληθές ὅτι, ἐνῶν διὰ τὴν μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἀγ. Πνεύματος περίοδον τῆς ζωῆς τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου ἔχομεν εἰδήσεις αὐθεντικὰς ἐξ αὐτῶν τῶν σελίδων τῆς Καινῆς Διαθήκης (τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων), διὰ τὴν κατόπιν ζωὴν καὶ δρᾶσίν του ἀντλοῦμεν μόνον ἐκ πηγῶν οὐχὶ ἀδιαμφισβητήτων.

Ὡς παρετήρησεν ὁ ἀείμνηστος Καθηγητὴς Παναγ. Τρεμπέλας¹, «ὑπάρχουν ἔγγραφα μνημεῖα παλαιά, ἀναγόμενα εἰς αὐτὸν τὸν Β΄ αἰῶνα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰδικῶς εἰς τὴν ἀποστολικὴν δρᾶσιν καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Πρωτοκλήτου», ἅτινα καὶ κατονομάζει², δεκτὰ πάντως μετ' ἐπιφυλάξεων. Οὐχ ἤττον αἱ ἐπιφυλάξεις αὗται δὲν φθάνουσι μέχρις ἀπορρίψεως ἢ ἀγνοήσεως τούτων, ἐφ' ὅσον μάλιστα συμπορεύονται μετὰ τὴν σωζομένην καὶ ζῶσαν παράδοσιν τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας.

Εἶναι δ' ἀπαραίτητον ἐκ προοιμίου νὰ τονισθῇ ὅτι, διὰ τὴν Ὁρθόδοξιαν, ἡ ἔγκυρος παράδοσις ἔχει μεγίστην βαρύτητα.

Περὶ σφόδρα δ' ἀξιοσημείωτον τυγχάνει τὸ γεγονός ὅτι τοιαῦτα ἀπηχῆσεις τῶν ἐν λόγῳ δευτερευουσῶν πηγῶν φέρονται εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ λειτουργικὰ κείμενα τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ταῦτα ἐκρίθησαν ὡς σπουδαῖον παραδοσιακὸν ὑλικόν, τοσοῦτω μᾶλλον καθόσον λειτουργικὴν μνημεῖον τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου ποιεῖται ἀνὴρ τῆς περιωπῆς καὶ τοῦ κύρους τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὡς καὶ ἄλλοι ὑμνογράφοι καὶ οἱ «Συναξαρισταί» (ὡς ἀποκαλοῦνται οἱ βιο-

1. Π. Τρεμπέλας, Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας — βίος, δρᾶσις καὶ μαρτύριον αὐτοῦ ἐν Πάτραις, Πάτραι, 1956, σελ. 9.

2. Ταῦτα εἶναι τὰ ἐπόμενα· (πρβλ. αὐτόθι σελ. 9).

—, «Πράξεις καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου» (ὑπὸ τοῦ αἰρετικοῦ Λευκίου)· ἐνδεχομένως γνησίᾳ ἐγκύκλιος τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ πρεσβυτέρων, μαρτυρούντων περὶ τοῦ ἐνδόξου τέλους τοῦ Πρωτοκλήτου.

—, «Πράξεις Ἀνδρέου καὶ Ματθία εἰς τὴν πόλιν τῶν ἀνθρωποφάγων» (τοῦ αὐτοῦ Ἰσως Λευκίου).

—, Ἐπιφανίου μοναχοῦ - πρεσβυτέρου ΚΠόλεως (ιβ' αἰ.). «Περὶ τοῦ βίου, τῶν πράξεων καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου» (Migne Ἑλλην. Πατρολογία, τ. 120, σ. 216-260).

—, «Πράξεις καὶ περίοδοι τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ πανευφήμου Ἀνδρέου ἐγκωμῶν συμπλεγμένα» (δημοσιευθεῖσαι ὑπὸ Bonnet, ἐκ κωδίκων ια' καὶ ιβ' αἰ.).

—, «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου» (ὁμοίως ὑπὸ Bonnet).

—, «Passio sancti Andreae apostoli». Βλ. τὰς δημοσιεύσεις ταύτας τοῦ Bonnet εἰς τὰ Analecta Bollandiana (τόμ. XIII, σελ. 309-378).

γράφοι τῶν ἀγίων οἱ δι' ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν ἱστορήσαντες καὶ διαπραγματευθέντες ἀγιολογικὰ γεγονότα).

Οὕτως, εἰς τὴν ὑμνολογίαν τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου (30 Νοεμβρίου), τὸ ἀντίστοιχον λειτουργικὸν βιβλίον («Μηναῖον») περιλαμβάνει δύο «Κανόνας», ὧν ὁ πρῶτος ἐπιγράφεται ρητῶς «ποίημα Ἰωάννου Μοναχοῦ», τ.ἔ. τοῦ Δαμασκηνοῦ. Εἰς τὸν «Κανόνα» δὲ τοῦτον ἐπανειλημμένως μνημονεύεται ὁ, κατὰ μίμησιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, σταυρικὸς θάνατος τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου. Καὶ δὴ·

[ῥῶδὴ θ']

«Οἶα φοιτητῆς πανάριστος
τοῦ τῷ σταυρῷ βουλήσει προσομιλήσαντος,
τῷ Δεσπότη σου μέχρι θανάτου ἐπόμενος,
ἀνελήλυθας χείρων εἰς ὕψος σταυροῦ...».
(Τροπάριον 1ον)

Καί·

«Ἰσοῖς ἐδοξάσθης πάθεσι,
τοῦ Διδασκάλου μάκαρ Ἀνδρέα πάνσοφε·
διὰ γὰρ σταυροῦ τὸ θεῖον τέλος ἀπέιληφας...»
(Τροπ. 3ον)

(Πρβλ. καὶ Ῥδὴν ε', τροπάριον 2ον).

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν Β' Κανόνα τῆς ἑορτῆς ρητῶς τονίζεται·

[ῥῶδὴ η']

«Τοῦ νοητοῦ Ἥλιου,
ἐπὶ ξύλου δύναντος αὐτεξουσίῳ βουλή,
ὁ τοῦ ἡλίου φωστῆρ συναναλῦσαι ζητῶν,
καὶ δύναι εἰς Χριστόν,
ἐν ξύλῳ ἐκρεμάσθη σταυροῦ,
Ἀνδρέας, ὁ μέγας λαμπτῆρ τῆς Ἐκκλησίας». (Τροπ. 3ον)

Καί· [ῥῶδὴ ε'] τὸ ἐκφραστικώτατον καὶ κατηγορηματικώτατον 1ον τροπάριον·

«Ποθήσας τὸν σταυρὸν Χριστοῦ Μαθητά,
ἐπορίσω τῷ σταυρῷ σου
τὴν ἀκήρατον βασιλείαν,
ἣν ὁ πάντας ἐλύσας σταυρῷ τοὺς θεομύστας
κληροδοτήσει ὑμῖν,
τοῖς θεολόγοις αὐτοῦ».

Συναφεῖς φράσεις ἀπαντῶνται καὶ εἰς ἄλλους ὕμνους τῆς αὐτῆς ἑορτῆς.

Καὶ δὴ· Εἰς τὴν «Λιτὴν» (ἰδιόμελον 4ον) ἀναφέρεται· «...διὰ σταυροῦ διαβαίνεις πρὸς Ὀν ἐπόθησας, ὡς ἀληθῆς μαθητῆς καὶ σοφὸς μιμητῆς γενόμενος».

Ὅμοιως εἰς τὸ «Κάθισμα», μετὰ τὴν γ' ᾠδὴν τοῦ Κανόνος, εἶναι σαφῆς ἡ συσχέτισις πρὸς τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ.

«...ὄθεν καὶ τοῦ πάθους / κοινωνὸς ἀνεδείχθης /
τοῦ σαρκὶ ὑπομείναντος / ἐκουσίως θάνατον».

Καὶ εἰς τὸ β' «Ἐξαποστειλάριον», ὡσαύτως· «... καὶ σταυρωθεὶς τελειοῦται / ὡς μαθητῆς τοῦ Δεσπότη, καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐξ ἄλλου, παρεκτός τῆς ὑμολογίας, ρητὴ εἶναι ἡ ἀναφορὰ καὶ τοῦ Συναξαρίου τῆς ἑορτῆς εἰς τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ Ἀποστόλου. Ἐπὶ λέξει ἀναφέρεται· «...ὁ Αἰγεάτης σταυρῶ προσηλώσας τὸν Ἀπόστολον τῆς παρουσίας ζωῆς ἐξιστά...»³.

Λεπτομερέστερον δ' ἐξιστορεῖ «τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον», ὃν ὁ Ἀνθύπατος ἀκαταψήφίζεται τοῦ Ἀγίου» τὸ [καὶ ἐν τῷ «Μηνάλῳ» περιλαμβανόμενον] Ὑπόμνημα τοῦ καθιερωμένου ἀγιολόγου τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ⁴. Δοθέντος πάντως ὅτι ἤτο συνήθης τότε εἰς τὰς ρωμαϊκὰς Ἀρχὰς ἡ διὰ σταυρώσεως ἐκτέλεσις θανατικῶν ποινῶν (πρβλ. σταύρωσιν Χριστοῦ καὶ Ἀποστ. Πέτρου), δὲν δύναται σοβαρῶς νὰ ἀμφισβητηθῇ τὸ ὅμοιον καὶ περὶ τὸ Ἀποστόλου Ἀνδρέου.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ ἀποστόλου Ἀνδρέου, ἐξ ἐπόψεως τῆς παραδόσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας⁵.

3. Τὰ ἐν τῷ «Μηνάλῳ» συναξαρία, ὡς καὶ ὁ «Συναξαριστής» Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, ὀφείλονται κατὰ βᾶσιν εἰς τὸν διάκονον Μαυρίκιον (ιβ' αἰ.), ὅστις προέβη εἰς διασκευὴν τοῦ ἀρχαιότερου — ἐπὶ Βασιλείου Β' — συναχθέντος «Βασιλειανοῦ» Βυζαντινοῦ συναξαρίου, τὸ ὁποῖον ὁ Π. Τρεμπέλας (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 10) ἀξιολογεῖ ὡς ἀγιολογικὴν πηγὴν μὴ εὐκαταφρόνητον.

4. Πρβλ. καὶ περαιτέρω· «Τὸ δὲ ποίας δόξης, ποίου πλοῦτου, ποίας τρυφῆς οὐ μᾶλλον εὐφρανε τὸν Ἀπόστολον, ὅτι τὸν αὐτὸν θάνατον ἐμελλεν ὑπέκειν τῷ Δεσπότη, καὶ συμμορφοῦσθαι τοῖς ἐκείνου παθήμασι;... Ἐπὶ πολὺ οὖν τῷ σταυρῷ τοῦ Ἀποστόλου ἐγκατεροῦντος, ὁ μὲν Στρατοκλιτῆς ἐπειρᾶτο καταγαγεῖν αὐτόν, τὸ ἀπάνθρωπον τοῦ ἀδελφοῦ Αἰγεάτου διὰ μίσους ποιούμενος... (ἀλλ') ἔμεινεν οὕτως ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸ τῶν πεπιστευκότων διδάσκων πλῆθος, ἀκίβδηλον τὴν εἰς Χριστὸν φυλάττειν ὁμολογίαν... Ὁ μὲν γὰρ θεῖος Ἀπόστολος ἐπὶ πολὺν οὕτω χρόνον τῷ σταυρῷ προσανηρτημένος, τῷ Θεῷ παραδίδωσι τὴν ψυχὴν, τῶν ἐσχάτων ἤδη τῆς ἡλικίας ἀπτόμενος, μαρτυρικῶς τέλει ἀποστολικὸν δρόμον ἐπισφραγίσας...».

5. Ἀγιολόγοι τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας (οἱ οἱ Βολλανδισταὶ) «δὲν θεωροῦν βέβαιον ὅτι ὁ ἅγιος Ἀνδρέας ἐσταυρώθη εἰς τὰς Πάτρας» (Ἐπιστολή, ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ ἡμῶν, ὑπὸ ἡμερομ. 17.11.1979, μὲ ὑπογραφήν Frère Halkin, ἐκ τῆς «Βιβλιοθήκης τῶν Βολλανδιστῶν»).

Β'.

Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν ὕλην, τὸ εἶδος καὶ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ, παραδίδονται τὰ ἐπόμενα.

Ἀρχαιότερα εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰππολύτου Ρώμης, συγγραφέως τοῦ β' αἰῶνος, εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ τῶν ἰβ' ἀποστόλων» (Migne 10, 952), καθ' ἣν ὁ Ἀπ. Ἀνδρέας «ἐσταυρώθη εἰς Πάτρας τῆς Ἀχαΐας ἐπὶ ἐλαίας ὄρθιος καὶ θάπτεται ἐκεῖ».

Συστηματικώτερον, τὸν 8ον αἰῶνα, ὁ Ἐπιφάνιος, πρεσβύτερος τῆς ΚΠόλεως⁶, διηγούμενος ὅτι ὁ Ἀπόστολος ὠμίλει ἀπὸ τοῦ σταυροῦ πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ ὅτι ἔμεινε «νυχθημερὸν» κρεμασμένος, ἀναφέρει ὅτι ὁ Αἰγεάτης ἠπέλιπεν· «ὅς τολμᾷ, προσεγγίσει τῷ ξύλῳ τοῦ λῦσαι αὐτόν»· ἡ δὲ Μαξιμίλλα «ἔλυσε τὸ λείψανον» καὶ τὸ ἔθαψε.

Γίνεται δηλ. ἀναφορὰ εἰς σταυρὸν ξύλινον⁷. Ἀλλὰ τὸ εἶδος τοῦ ξύλου δὲν διασαφεῖται. Κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Πατρῶν ἦτο ἐξ ἐλαίας. Κατ' ἄλλους ἦτο ἐλαία (δένδρον). Ἐπ' αὐτῆς δὲ εἶτε καθηλώθη εἶτε ἐδέθη με σχοινία. Ἐνδέχεται μᾶλλον, ὁ κατασκευασθεὶς σταυρὸς νὰ ἐστηρίχθη ἐπὶ τινος ἐλαιοδένδρου. Ἐδεικνύετο μάλιστα, μέχρι καὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως (1821), τὸ ἐλαιόδένδρον τοῦτο, ὡς ἀναφέρει ὁ ἐκ Πατρῶν ἱστορικὸς Θωμόπουλος (Ὁ Ἀπ. Ἀνδρέας, σ. 27, ὑποσ. 2).

Εἰς κείμενον τοῦ 10ου αἰῶνος, Ἀρσενίου ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας (933) ἀναφέρεται· «μεμακάρισται καὶ τὸ φυτὸν ἐν ᾧ προσεδέθης, κάκεινο γὰρ χάριτος ἐγένετο μέτοχον, τῆς σῆς εὐμοιρῆσαν ἀφῆς τοῦ σώματος»⁸.

Ὁ Ἀρσένιος τ.ἔ. προσκλίνει πρὸς τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Ἀνδρέας ἐσταυρώθη ἐπὶ φυτοῦ, δηλ. δένδρου, καὶ δὴ ὅτι προσεδέθη ἐπ' αὐτοῦ.

Ὁμοίως καὶ ὁ προρρηθεὶς Ἐπιφάνιος λέγει· «ἐκέλευσε δὲ ὁ Ἀνθύπατος μὴ ἤλοις αὐτὸν ἐμπαρῆναι, ἀλλὰ σχοινίοις δεθέντα τανύσαι πρὸς μεῖζονα τιμαρίαν» (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 253, ὑποσ. 6). Πρβλ. καὶ «Πράξεις καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγ. Ἀποστ. Ἀνδρέου», ἐνθα ἀναγράφεται· «διὰ τὴν ἀντιπαρῆσιν τοῦ σώματος αὐτοῦ, μόνον ἀπέδησαν τοὺς πόδας αὐτοῦ... ταύτην τὴν ἐντολὴν ἐσχηκότες παρὰ τοῦ Ἀνθυπάτου ἀνάσαι γὰρ

6. Εἰς Ἑλλην. Πατρολογία Migne, τόμ. 120, σ. 216-260.

7. Ὁ Ἀπόστολος προσφωνεῖ τὸν σταυρὸν του οὕτω· «χαίροις, ὦ σταυρέ, τὸ ζωφόρον καὶ τρισόλβιον καὶ νικητικὸν ὄπλον... χαίροις, ὦ σταυρέ, ὁ τοῦ ξύλου τὴν πικρὰν γεῦσιν διὰ τοῦ ἐν σοὶ κρεμασθέντος Χριστοῦ καταγλυκάνας...» (αὐτόθι, σ. 244). Καὶ κατωτέρω (σ. 253)· «Καὶ εἰπὼν ταῦτα ὁ μακάριος Ἀνδρέας, ἐστὼς ἔτι καὶ ἀτενὲς ὁρῶν ἐπὶ τὸν σταυρὸν, ἀνῆλθεν ἐπ' αὐτοῦ».

8. Ἀρσενίου, ἀρχιεπ. Κερκύρας· Ἐγκώμιον εἰς Ἀπ. Ἀνδρέαν. (Εἰς Μουστοξύδου, Delle cose Corcirese, Corfu 1848, Appendice di documenti XXIII-XXX).

αὐτὸν ἐβούλετο ἀνηρτημένον, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ζῶντα αὐτὸν ὑπὸ κινῶν κρεμάμενον βρωθῆναι». [Οὐχ ἤττον, τὸ σφζόμενον ἐν Κεφαλληνίᾳ ἱερὸν λείψανον τοῦ ποδὸς τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου φέρει ὁ π ἦ ν ἤλου].

Ὁ ἀείμνηστος Π. Τρεμπέλας διηυκρίνησεν ὅτι τὰ περὶ «χιαστοῦ» σταυροῦ (τ.ξ. σχήματος X) εἶναι παράδοσις «πολὺ μεταγενεστέρα, προερχομένη ἐκ τῆς Δύσεως καὶ μόλις ἀναγομένη εἰς τὸν IB' ἢ IG' αἰῶνα»⁹. Φέρεται δὲ ὅτι τὰ δύο ξύλα διεσταυροῦντο λ ο ξ ὤ ς εἰς τὸ μέσον, παριστάνοντα οὕτως ἓνα X. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ χιαστός οὗτος σταυρὸς καλεῖται μέχρι σήμερον «σταυρὸς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου».

Κατὰ ταῦτα παραμένει ὡς θεμελιώδης μὲν παράδοσις παρ' ἡμῖν ὁ ἐπὶ σταυροῦ θάνατος τοῦ Ἀποστ. Ἀνδρέου, αἱ δὲ λεπτομέρειαι περὶ τοῦ σταυροῦ, τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς αὐτοῦ, δὲν εἶναι πάντοτε ταυτόσημοι. Αἱ παραλλάσσοσαι ἐν τούτοις διαφοραὶ δὲν εἶναι σημαντικαί.

Περὶ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ, ἐνδιέτριψαν οἱ ἐπιχώριοι ἱστορικοὶ τῶν Πατρῶν, Στέφ. Θωμόπουλος καὶ Κων. Τριανταφύλλου εἰς τὰς περισπουδάστους συγγραφάς των¹⁰. Καὶ ἀποφαίνονται οὕτως:

(Θωμόπουλος): «Ἡ κοινῶς παραδεδεγμένη γνώμη εἶναι ὅτι ὁ σταυρὸς τοῦ εἶχε κατασκευασθῆ ἀπὸ δύο τεμάχια ξύλου ἐλαίας, τὰ ὁποῖα διεσταυρώοντο λ ο ξ ὤ ς εἰς τὸ μέσον καὶ ὅτι παρίστανε τὸ σχῆμα X· διὰ τοῦτο ὁ τοιοῦτος χιαστός σταυρὸς [crux decussata] ἔκτοτε καλεῖται «σταυρὸς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου». Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐνίστε ἔκαμνον χρῆσιν τοιοῦτου εἶδους σταυροῦ [διὰ θανατικὰς ἐκτελέσεις], καθὼς ἀναφέρουν συγγραφεῖς (εἰς τοὺς ὁποίους καὶ παραπέμπει)... Ἄλλοι λέγουσιν ὅτι ἐσταυρώθη ὁ ρ θ ι ο ς [ὡς ὁ Ἰππόλυτος, ὁ Ἐπιφάνιος καὶ τὰ Μαρτυρολόγια τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας]. Ἄλλοι τούναντιον ἀντεστραμμένους... «Ἐνεκα εὐπρεπείας καὶ εὐλαβείας δὲ εἰς ὅλας τὰς εἰκόνας δὲν φέρεται ἀντιστρόφως ἐσταυρωμένους»¹¹.

Ἄλλ' οὐχ ἤττον οἱ στίχοι τοῦ Σ υ ν α ξ α ρ ῖ ο υ διαλαμβάνουσιν:

«Ἀντίστροφον σταύρωσιν Ἀνδρέας φέρει,
φανεὶς ἀληθής, οὐ σκιάδης ἀντίπους.

Κακὰ κερὰ λῆξ τριακοστῆ Ἀνδρέας ἔτλη».

Ὁ ἕτερος ἱστορικὸς τῶν Πατρῶν (Κ. Τριανταφύλλου), ὑπομνηματίζων καὶ συμπληρῶν εἰς β' ἔκδοσιν τὴν Ἱστορίαν τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν τοῦ Θωμοπούλου, ἀξιολογεῖ ὡς ἐξῆς τὰς φερομένας παραδόσεις (βλ. σελ. 176, ὑποσημ. 1).

9. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 45.

10. Στεφ. Θωμοπούλου, Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν, Ἀθῆναι 1888 (β' ἔκδ. Πάτραι 1950, ἐπιμελεῖα Κ. Τριανταφύλλου), σ. 182/β' ἔκδ., σ. 180.

11. Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν (β' ἔκδ.), σ. 180 καὶ ὑποσ. 6.

«Ἀπὸ νεωτέρους τινὰς ἐκκλησ. ἱστορικοὺς [μετὰ σχετικῶν παραπομπῶν, ἀναφέρεται] ἡ ἄποψις ὅτι ἡ εἰς Πάτρας παρουσία καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ ἀποστ. Ἀνδρέου ἱστοροῦνται κατὰ παράδοσιν... Εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐκκλησ. συγγραφέων, «κατὰ παράδοσιν» σημαίνει ὅχι τι τὸ ἀβέβαιον καὶ ἀμαρτύρητον, ἀλλὰ μόνον πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ δὲν περιέχεται εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν».

Συνεχίζων δὲ παρατηρεῖ ὅτι, ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἡ Β' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστ. Παύλου προσφωνεῖται (α' 1)· «τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὔσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ». Ἔχομεν δὲ περαιτέρω ἔργα, ψευδοεπίγραφα μὲν, ἀλλὰ πάντως συγγραφέντα τὸν Α' ἢ Β' αἰῶνα (ὡς «Πρεσβυτέρων καὶ διακόνων Ἀχαΐας περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Ἀποστόλου», «Πράξεις καὶ μαρτύριον τοῦ Ἀποστ. Ἀνδρέου» κ.ἄ., ἐν Migne, τ. 120, 216 καὶ 2, 1190) καὶ ἐν συνεχείᾳ ἄλλων ἐγκύρων ἀρχαίων ἐκκλησ. συγγραφέων, Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, πληροφορίας (Ἰπολύτου - β' αἰ., Παυλίνου - δ' αἰ.) καὶ νεωτέρων συστηματικώτερα ἔργα (Ἐπιφανίου πρεσβυτέρου ΚΠόλεως, 8ος αἰ., Ἀρσενίου ἀρχιεπ. Κερκύρας 10ος αἰ.) συμπορευόμενα πρὸς τὰς ὡς εἴρηται παραδόσεις οὐχὶ ἀκρίτως καὶ ἀβασανίστως (ὑποσημειοῦνται ἅπαντα εἰς τὴν παροῦσαν ἀνακοίνωσιν).

Ὡς μάλιστα πληροφορεῖ ὁ Θεωμόπουλος (Ἀπ. Ἀνδρέας, σ. 16, ὑποσ. 1), καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ Κ. Τριανταφύλλου (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 171, ὑποσ. 1) «ὁ Ἐπιφάνιος μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος ἐν ΚΠόλει..., ζήσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 8ου μ.Χ. αἰ., ἐφλέγετο ἀπὸ τὸν θερμὸν ζῆλον νὰ συλλέξῃ τὰς παραδόσεις σχετικῶς μὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου [Ἀνδρέου]. Περιῆλθε πολλὰς πόλεις καὶ κώμας, ἀναζητῶν καὶ συλλέγων τὰς περὶ τῶν Πράξεων τοῦ Πρωτοκλήτου εἰδήσεις, τὰς ὁποίας κατέγραψεν εἰς βιβλίον ἐπιγραφόμενον: Ἐπιφανίου μοναχοῦ τοῦ πρεσβυτέρου, περὶ τοῦ βίου τῶν πράξεων καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου».

Πρόκειται ἄρα περὶ σοβαρᾶς ἀναζητήσεως καὶ ἐρεύνης. Καὶ διαπιστοῦται ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ὅτι δὲν εἶναι ἀμάρτυρος ἡ παράδοσις περὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου. Ἀποδεικνύεται δ' ὅτι αἱ συναφεῖς αὗται παραδόσεις ἐπέζησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐπιμαρτυροῦνται καὶ ἀναγνωρίζονται εὐρέως ὑπ' αὐτῆς¹².

* *

Εἰς ἐπίρρωσιν, θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἐνταῦθα μνεῖα, ὅτι οὐδόλως εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν χιαστὸν σταυρὸν τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου καὶ αἱ φερόμεναι παρα-

12. Ὁμοφώνως πάντες οἱ περὶ τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου γράψαντες προσδιορίζουσι ρητῶς ὡς τόπον τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ «τὰς Πάτρας τῆς Ἀχαΐας» (βλέπε τούτους ἐν Migne 2, 1187-1198. Πρβλ. Θεωμόπουλον, Ἀπ. Ἀνδρέας, σ. 31, ὑποσ. 3).

στάσεις τοῦ σταυροῦ τούτου εἰς σημαίας καὶ παράσημα διαφόρων Κρατῶν τῆς Εὐρώπης¹³.

Καὶ δὴ Γνωρίζομεν ὅτι ἐν Γ α λ λ ί α ὁ δούξ τῆς Βουργουνδίας καὶ τῆς Brabant Φίλιππος ὁ Καλὸς (1396-1467), ἀποκτήσας τμήμα τοῦ ἐν λόγῳ σταυροῦ, μετέφερε τοῦτο ἐντὸς θήκης ἀργυρᾶς εἰς Βρυξέλλας. Συνέστησε δὲ (1429) ἐν τῇ Βελγικῇ πόλει Bruges, πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου τὸ Τάγμα τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Χρυσοῦ Δέρατος, μὲ σῆμα διακριτικόν του τὸν σταυρὸν τὸν ἐπιλεγόμενον τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου ἢ τῆς Βουργουνδίας. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου, Καρόλου τοῦ Τρομεροῦ (1477), μετεβιβάσθη τὸ Τάγμα τοῦτο εἰς τὸν Αὐστριακὸν οἶκον καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, διὰ τοῦ Καρόλου τοῦ Ε', βασιλέως τῆς Ἰσπανίας καὶ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας (1500-58). ὅθεν καὶ ἀπενέμετο τὸ σχετικὸν παράσημον ὑπὸ τῶν δυναστειῶν τόσοσιν τῆς Α Ὑ σ τ ρ ί α ς ὅσον καὶ τῆς Ἰ σ π α ν ί α ς (Θωμόπουλος, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 59-60).

Ἐξ ἄλλου τὸ 1510, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γ ε ρ μ α ν ί α ς Μαξιμιλιανοῦ Α' ἐδόθη (εἰς τὸν Μερκούριον Μπούαν) μεγαλοπρεπῆς σημαία, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰκονίζετο ὁ χιαστὸς σταυρὸς τοῦ Ἀποστ. Ἀνδρέου, σαφῶς ἐκ ξύλου ἐλαίας κατεσκευασμένος¹⁴.

Ἐν τῇ Σ κ ω τ ί α, ὡς γνωστὸν, τὸ ὄνομα τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου χαρακτηρίζει τὴν Χώραν καὶ δηλοῖ τὸν πάτρωνα αὐτῆς ἀπόστολον. Κατὰ τὰς ἐπιτοπίους δ' ἐκεῖ παραδόσεις (πρβλ. Σκῶτον ἱστορικὸν Fordun, παρὰ Θωμοπούλου¹⁵), ναυαγοὶ μοναχοὶ ἐκ Πατρῶν ἔφερον εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Σκωτίας (μέσα Δ' μ.Χ. αἰ.) μέρος τοῦ λειψάνου καὶ τ ε μ ά χ ι α τ ο ὕ σ τ α υ ρ ο ὕ τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου, ἅτινα καὶ παρέμειναν ἔκτοτε εἰς αὐτόθι πατραϊκὴν ἀποικίαν. Ὅθεν, ἔνεκα τῶν ἱστορικῶν τούτων ἱερῶν δεσμῶν τῆς Χώρας μετὰ τοῦ Πρωτοκλήτου, ἡ Σκωτικὴ σημαία ἔφερε τὸν χιαστὸν σταυρὸν τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου (787-1707) ἐπὶ ὀλόκληρον χιλιετηρίδα. Κατόπιν δὲ μακρῶν πολέμων ἡ Σκωτία, ὑποταχθεῖσα εἰς τὸ Βρεττανικὸν Βασίλειον, ἀπώλεσεν ἐν ἔτει 1707 τὴν ἰδίαν σημαίαν, τῆς ὁποίας τὸν χιαστὸν σταυρὸν φέρει ἐφεξῆς ἡ ἀ γ γ λ ι κ ῆ τοιαύτη. Εἶναι δὲ ἐπίσης γνωστὸν ὅτι τὸν χιαστὸν σταυρὸν φέρουσι καὶ αἱ

13. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ σταυρὸς τὸν ὁποῖον εἶδεν ὁ Μ. Κων/νος ἦτο χιαστὸς καὶ μετὰ τοῦ γράμματος Ρ ἐν τῷ μέσῳ· οὕτω δὲ παρίστανε τὰ δύο πρῶτα γράμματα τῆς λέξεως Χριστός (Γ. Κωνσταντίνου, Λεξικὸν τῶν Ἀγ. Γραφῶν, σ. 935, παρὰ Θωμοπούλου, Ἀπ. Ἀνδρέας, σ. 31, ὑποσ. 3).

14. Θωμοπούλου, Ἱστορία Πατρῶν, σ. 180, σημ. 2. Πρβλ. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Ἀπ. Ἀνδρέας, σ. 27, σημ. 2· «Τῆς ἐλαίας ὁ κλάδος παρ' Ἑβραίοις ἦτο σύμβολον εἰρήνης (Γεν. η', 11), παρ' Ἑλλήσι δ' ἔπαθλον καὶ οἱ ἁγῶνες τοῦ τῆς ἀνδρείας ἐπωνύμου, νικηφόροι λήξαντες ἐν Πάτραις, ἔστεψαν αὐτὸν καὶ διὰ τοῦ κλάδου τῆς ἑλληνικῆς ἐλαίας».

15. Ὁ Ἀπ. Ἀνδρέας, σελ. 43-45.

σημαῖαι τῆς Σουηδίας καὶ τῆς Νορβηγίας μετὰ πολυπλοκωτέρου σταυροσχήμου συμπλέγματος.

Συναφές εἶναι καὶ τὸ Σκωτικὸν ἵπποτικὸν τάγμα «τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου» (ἢ «τῆς ὀνάνιδος») τὸ θεωρούμενον ὡς τὸ ἀρχαιότερον καὶ εὐγενέστερον ἐν τῷ κόσμῳ. Ἰδρύθη τὸ 787 μ.Χ., ἐπὶ τῇ νίκῃ τῶν Σκώτων κατὰ τῶν Σαξῶνων, ἥτις ἀπεδόθη εἰς βοήθειαν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου (κατόπιν λιτανείας), εἰς τὸν Ὅποιον τότε καὶ τὴν σημαίαν αὐτῶν ἀφιέρωσαν. Τὸ παράσημον τοῦ Τάγματος φέρει χρυσοῦν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου, ἱσταμένου ὀπισθεν τοῦ χιαστοῦ σταυροῦ αὐτοῦ.

Ἐσαύτως καὶ τὸ ρωσικὸν ἐθνόσημον ἔφερε τὸν χιαστὸν σταυρὸν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ἥτοι πιθανώτατα τὸν σταυρὸν τῶν Παλαιολόγων¹⁶. Καὶ ἐν Ρωσίᾳ συναφές εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Μεγ. Πέτρου συσταθὲν (1698) Τάγμα τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου καὶ τὸ ἀντίστοιχον παράσημον μετὰ σταυροῦ ἐκ σμάλτου, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δὲ μαρτυροῦντος τοῦ Πρωτοκλήτου χιαστί.

Τέλος, καὶ τὸ σερβικὸν παράσημον «τοῦ Τακόβου», ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ φερώνυμον Τάγμα τοῦ Τακόβου (ἰδρυθὲν τὸ 1853), φέρει καὶ τὸν χιαστὸν σταυρὸν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου, ὡς κηρύξαντος ἐν Σερβίᾳ. (Τὸ Τάκοβον εἶναι ὀνομασία πόλεως, συνδεομένης μὲ τοὺς ἀγῶνας τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Σερβίας)¹⁷.

Ἄλλὰ καὶ ἡ σφραγὶς τοῦ ἀ' λατίνου ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Ἀντέλμου φέρει τὸν Ἀπόστολον Ἀνδρέαν ἐπὶ χιαστοῦ σταυροῦ, τὸ αὐτὸ δὲ ἔμβλημα φέρουν καὶ αἱ τῶν λοιπῶν λατίνων ἀρχιεπισκόπων (Κ. Τριανταφύλλου, Λεξικὸν Πατρῶν, σ. 37). Ἡ σφραγὶς αὕτη, φοιδήξ κατὰ τὸ πλεῖστον, τῶν ἀπὸ τοῦ 1316-1429 διοικούντων ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πάπα τὴν λατινικὴν ἀρχιεπισκοπὴν Πατρῶν ἀπαντᾶται ὄντως μετὰ τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου ἐπὶ χιαστοῦ σταυροῦ, συχνότατα, φέροντος δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ λαίμου μικρὸν σταυρὸν (Θωμοπούλου, Ἀπ. Ἀνδρέας, σ. 61, ὑποσ. 1).

Ἐσ σημειωθῆ ἔνταῦθα ὅτι ὁ προμνημονευθεὶς ἀ' λατῖνος ἀρχιεπ. Πατρῶν Ἀντέλμος ἐδώρησεν, ἐπὶ φραγκοκρατίας βεβαίως, τεμάχιον τοῦ σταυροῦ τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου εἰς τινὰ Guis Ronis ἀπεσταλμένον τῆς αὐτοκρατείας Μαρίας, τῷ 1249 (Κ. Τριανταφύλλου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 36).

Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῆς ὕλης τοῦ σταυροῦ.

16. Αὐτόθι, σελ. 55-56.

17. Αὐτόθι καὶ σελ. 21.

Γ'.

Ἡ γνησιότης τοῦ ἀποδοθέντος σταυροῦ.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν γνησιότητα τοῦ ἐπιστραφέντος ἐκ Μασσαλίας σταυροῦ, αἱ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι ἔχουν ὡς ἐξῆς, κατὰ Θωμόπουλον (Ἀπ. Ἀνδρέας, σ. 59), παραπέμποντα καὶ εἰς τὸν Migne (Dictionnaire de Biographie Chrétienne t. I, p. 201).

«Κατὰ τὰ ἀρχεῖα τοῦ δουκάτου τῆς Βουργουνδίας, ὁ σταυρὸς μετακομισθεὶς ἐξ Ἀχαΐας (Πατρῶν) ἐτοποιηθῆθη ἐν τῇ μονῇ Weaume, πλησίον τῆς Μασσαλίας, ὁπόθεν μετηνέχθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἀγίου Βίκτωρος τῆς αὐτῆς πόλεως, πρὸ τοῦ ἔτους 1250, καὶ ἐκεῖ ἔτι σφύζεται ἐντὸς θήκης [ἀργυρᾶς]».

Ἐν ὑποσημείωσει (αὐτόθι) προστίθενται ἀφ' ἐνὸς μίᾳ παραπομπῆ εἰς Κ. Κοντογόνου, Ἐκκλ. Ἱστορίαν (σ. 56), ἀφ' ἑτέρου δ' αἱ ἐξῆς χαρακτηριστικαὶ λεπτομέρειαι.

«Ἡ ἄνω εἰρημένη [ἀργυρᾶ] θήκη εἰς σχῆμα Χ, ὑπάρχει ἐστημένη ἐπί τινος ἀρχαίου θυσιαστηρίου κειμένου πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς κάτωθεν κρύπτῃς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Βίκτωρος, ἔχει δὲ ἡ θήκη αὕτη πλάτος μὲν πλέον τῶν 20 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, μῆκος δὲ περὶ τὰ δύο μέτρα. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χιαστοῦ σταυροῦ ὑπάρχει κίγκλιδωτὸν τετράγωνον, ἐν ᾧ δέικνυται τεμάχιον τοῦ σταυροῦ τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου, κατὰ σ τ ρ α φ ἔ ν τ ο ς τ ο ῦ ὑ π ο λ ο ῖ π ο υ ἐ ν κ α ι ρ ῶ τ ῶ ν δ ι α φ ὄ ρ ω ν π ο λ ι τ ι κ ῶ ν μ ε τ α β ο λ ῶ ν».

Ἡ ὑποσημείωσις κλείεται μὲ ἑτέραν παραπομπὴν εἰς Γρηγορίου Ζιγαβηνοῦ, Ἐκκλ. Ἱστορίαν (Τόμ. Β', βιβλ. Ζ', κεφ. ε', σελ. 288).

Εἶναι σημαντικὸν νὰ προσθέσωμεν ἡμεῖς, ὅτι αἱ λεπτομέρειαι αὗται συμπίπτουσιν ἀκριβῶς μὲ τὸν τόπον καὶ τὰς διαστάσεις καὶ τὴν ὄλην εἰκόνα τῆς θήκης, ὅπως εὐρομεν καὶ εἶδομεν προσωπικῶς ἐν τῇ ὑπογείῳ κρύπτῃ τοῦ Ἀγ. Βίκτωρος Μασσαλίας, καὶ ὅπως δύνανται νὰ ἴδωσιν ἰδίως ὄμμασι καὶ οἱ εἰς Πάτρας ἐρχόμενοι προσκυνηταί, πλὴν τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ θήκη εἶναι ξυλίνη καὶ ὄχι ἀργυρᾶ. [Πρβλ. καὶ εἰδικὸν λεύκωμα, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ προϊσταμένου τοῦ Ναοῦ τοῦ ἁγ. Βίκτωρος Μασσαλίας Charles Seinturier, ὑπὸ τὸν τίτλον Saint-Victor de Marseille (1977)].

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ὁ ἐν λόγῳ σταυρὸς τοῦ Ἀπ. Ἀνδρέου ὑπῆρχεν ἐν Πάτραις μέχρι τοῦ IB'-IG' αἰῶνος, ὁπόθεν ἐκομίσθη εἰς Γαλλίαν (περιοχὴν Βουργουνδίας) κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν, ὑπ' αὐτῶν κυρίως τῶν σταυροφόρων. Κατὰ δὲ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν (1789) ἐρρίφθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὸ πῦρ, ἵνα κατακαῆ. Τμῆμα δ' αὐτοῦ διεσώθη ἐκ τῆς πυρᾶς ὑπὸ διακινδυνεύσαντος πρὸς τοῦτο ἱερέως τινός. Τὰ κατάλοιπα τοῦ σταυροῦ περιεκλείσθησαν εἰς μεγάλην θήκην (φυσικοῦ μεγέθους), σχήματος χιαστοῦ, καὶ ἐναπετέθησαν εἰς ὑπόγειον κρύπτῃν τῆς ἐν Μασσαλίᾳ Βασιλικῆς τοῦ Ἀγ.

Βίκτωρος, όπόθεν έπεστράφησαν κατά τó τρέχον έτος (1980) εις τας Πάτρας¹⁸.

Ή απόσπασμα συνεντεύξεως Τύπου (11-1-1980) τής ΡΚαθολικής Ήρχιεπισκοπής Μασσαλίας πληροφορεΐ περιόπου τά αὐτά. Ήπί λέξει: «Ήν λειψανον θεωρούμενον (présunée) τοῦ Σταυροῦ τοῦ Ήγ. Ήνδρέου εύρίσκεται εύλαβώς άποκειμενον (vénerée) εις τόν άγιον Βίκτωρα τής Μασσαλίας άπό τó α΄ ήμισυ τοῦ 13ου αΐ. Ήτοποθετήθη έκει άπό τόν μακάριον Hugues de Glazinis τοῦ Ήββαελου τοῦ άγ. Βίκτωρος. Πόθεν τó ειχεν οὔτος; Ήμιλοῦν περι ένός άρχοντος τής Βουργουνδίας, όστις τó κατεΐχεν εκ τών σχέσεών του μετα τών Πατρών... Οὔτω τó εύλαβήθησαν έντός τοῦ παρεκκλησίου τοῦ άγ. Ήνδρέου, εις τας Κρύπτας τοῦ άγ. Βίκτωρος, μέχρι τής Ήπαναστάσεως. Ήπειτα διασωθέν άπό τας καταστροφάς αὐτής τής έποχής και διατηρηθέν έντός μιᾶς οικίας πλησίον τής Aubagne, έπανήλθεν εις τόν άγ. Βίκτωρα και έτοποθετήθη έντός μιᾶς νέας λειψανοθήκης έχούσης τó σχήμα τοῦ σταυροῦ τοῦ άγ. Ήνδρέου, τήν 1ην Μαρτίου 1863. Τó λειψανον αὐτό άποτελοῦν δύο τεμάχια ξύλου ίτέας (bois de saule), τó έν 98 cm και τó έτερον 70 cm, τοποθετημένα έπί ένός σανιδώματος. Ήδύνατο νά ίδη τις αὐτό τó ξύλον δια μέσου ένός κιγκλιδώματος εύρισκομένου εις τήν διασταύρωσιν τών δύο βραχιόνων τής λειψανοθήκης».

Δια τήν ιστορίαν, πρέπει νά αναφέρωμεν ότι ή λειψανοθήκη αὐτη ήνοιχθη τήν 18ην Ήκτωβρίου π.έ. 1979, παρουσία τοῦ γραμματέως τής άρχιεπισκοπής Μασσαλίας (p. Bouquier) και ήμετέρας όρθοδόξου άντιπροσωπείας, υπό τόν πρωτοσύγκελλον τής Ή. Μητροπόλεως Γαλλίας, άρχιμ. Στέφανον Χαραλαμπίδην. Ήστο άπαραίτητον νά άνοιχθῆ ή θήκη, έν όψει τής έπιστροφής τοῦ σταυροῦ εις Πάτρας, δια νά γνωρίζουν σαφώς τó περιεχόμενον ίερόν κειμήλιον τόσον οι παραδίδοντες όσον και οι παραλαμβάνοντες. Συνετάγη δέ (υπό τοῦ p. Bouquier) έκθεσις δι' ό,τι διεπιστώθη, (ώς άνωτέρω περιεγράψαμεν).

Τά λειψανα αὐτά τοῦ σταυροῦ είναι άθθεντικά; Είς τó έρώτημα τοῦτο άπαντών γάλλος άρθρογράφος, ό Jacques Bonnadier (LE PROVENÇAL 31.10.79 άναδημοσίευσις εις «Οικογενειακόν ΒΗΜΑ» Νο 206/67/1979, τής Ήρθοδόξου Ή. Μητροπόλεως Γαλλίας), παρατηρεΐ: «Δέν δύναται κανεις νά τó άποδείξη έπιστημονικώς. Και είναι προβληματικόν τó ότι οὔδεμια έρευνα θά δυνηθῆ ποτε νά άποδείξη τήν άθθεντικότητά του, άκόμη και αν ύπάρχη έλπις ότι θά ανακαλύψουν μιαν ήμέραν τó είδος και τήν ήλικίαν τοῦ δένδρου (ίσως έλαιας). Αὐτό τó όποϊον όμως δυνάμεθα νά ειπωμεν μετα βεβαιότητος είναι ότι, άπό τοῦ 13ου αΐώνος, εις τήν Βουργουνδίαν, τά λειψανα αὐτά ύπῆρξαν συνεχώς τιμώμενα (vénerés)... ως αὐτά ταῦτα τοῦ σταυροῦ τοῦ άγίου Ήνδρέου».

18. Ήπαρχουσι πληροφορίαί (αὐτόθι, σελ. 60), ότι και έν τῷ έν Ρώμη ναφ «τών δεσμῶν τοῦ Ήγίου Πέτρου» σφίζεται μέρος τοῦ χιαστοῦ σταυροῦ τοῦ Ήποστ. Ήνδρέου.

Τέλος, παρέχομεν ἐνταῦθα τὴν πληροφορίαν ὅτι, εἰς ἔγγραφον τοῦ Γεν. Προξενείου τῆς Ἑλλάδος ἐν Μασσαλίᾳ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Ὑπουργεῖον ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχεν, ἐκ μέρους ΡΚαθολικῶν κύκλων, «σκέψη νὰ γίνῃ [πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ σταυροῦ εἰς Πάτρας] σχετικὴ ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ ἔρευνα» τοῦ ξύλου πρὸς διαπίστωσιν τῆς ἡλικίας καὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ. Ἔσπευσε μάλιστα καὶ ἐπελήφθη μιᾶς πρώτης ἐρεύνης ὁ εἰδικὸς Καθηγητὴς Α. Pons· καὶ «οἱ πρώτες ἐντυπώσεις του... εἶναι αἰσιδόξες, καθ' ὅσον πιστεύει ὅτι πρόκειται περὶ «πέυκου τοῦ Χαλεπίου» (Pin de Halap), ποὺ φύεται εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Πατρῶν, εἶναι δὲ πολὺ παλαιὸ ξύλον» («Ἐγγραφοὶ Γεν. Προξενείου, ἀριθ. Φ 540/ΑΣ 1552/8.11.79).

Ἡμεῖς, ἐρωτηθέντες, ἐθέσαμεν ἐπὶ ἄλλης βάσεως τὸ ζήτημα. Ἐγράψαμεν δὲ πρὸς τὸν Καρδινάλιον τῆς Μασσαλίας (Roger Etchegaray), ἀπὸ 23-10-79, ὅτι «τὰ εὐρήματα συμπίπτουν μὲ τὰς ἰδικὰς μας βιβλιογραφικὰς πληροφορίας καὶ ἐπιβεβαιοῦν ταύτας. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν κρίνομεν ἀναγκαίως ἄλλου εἴδους ἐρεύνας (χημικὰς κ.λπ.). Θεωροῦμεν δ' ὅτι περαιτέρω τὸν λόγον ἔχει ἡ πίστις καὶ ἡ εὐσέβεια τοῦ λαοῦ, καθὼς καὶ ἡ ἐπιτόπιος παράδοσις»¹⁹.

19. Διὰν ἀξιοπρόσεκτος ἐν προκειμένῳ ἡ παρατήρησις τοῦ γνωστοῦ ἐπιστήμονος ἐρευνητοῦ καὶ πρ. Πρωθυπουργοῦ Παναγ. Κανελλοπούλου, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Πρωτοκλήτου εἰς Πάτρας (1964), ἔχουσα οὕτως ἐπὶ λέξει:

«Θὰ μοῦ ἐπιτρέψητε, ἐπειδὴ ἐλέχθη καὶ ἐγράφη εἰς ἐφημερίδα ἀθηναϊκὴν, ὅτι ὁ πρῶτος χρονογράφος, ὁ ὁποῖος ὠμίλησε περὶ λειψάνων καὶ μάλιστα μόνον περὶ τῆς εὐσθητος τοῦ Πρωτοκλήτου, εἶναι ὁ Συμεὼν ὁ Μεταφραστής, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα, καὶ συγκεκριμένως ἐπὶ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, νὰ εἴπω λέξεις τινὰς ἐπ' αὐτοῦ. Τὸ γραφὲν δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὁ δημοσιεύσας τὴν ἐπιστολὴν ἀξιόλογος καθηγητὴς [Ν. Τωμαδάκης] ἐλησμόνησεν, ὅτι ὁ Ὅσιος Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητὴς, ὁ ὁποῖος ἔζησε περὶ τὸ ἔτος τὸ σωτήριον 800, περιγράφει τὴν τελετὴν τῆς Μετακομιδῆς τῶν Λειψάνων τοῦ Πρωτοκλήτου Ἀνδρέου εἰς τὸν Ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τῆς ΚΠόλεως, ἡ ὁποία ἐσημειώθη κατὰ τὸ ἔτος 552. Ἀλλὰ ἀσκέτως αὐτοῦ, λ η σ μ ο υ ν ὅ σ ο ι ἐ κ δ η λ ὶ ο υ ν σ κ ε π τ ι κ ι σ μ ὸ ν περὶ τὰ θέματα τῆς γνησιότητος ἱερῶν λειψάνων, ὅτι ἡ παράδοσις, κατ' ἐξοχὴν μάλιστα ἡ θρησκευτικὴ, εἶναι μεγάλῃ πηγὴ ἀληθείας. Ὁ Θωμᾶς Παλαιολόγος, ὁ περισσότερον ἀγαπητὸς ἀδελφός τοῦ μάρτυρος τοῦ Γένους μας Κωνσταντίνου, ὅταν μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ ματαίαν ἐντονον προσπάθειαν ἀντιστάσεως, δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ κρατήσῃ ἐλευθεράν τὴν Πελοπόννησον, ἐπῆρε εἰς τὰ χέρια του τὴν Κάραν τοῦ Πρωτοκλήτου καὶ τὴν μετέφερεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὴν παρέδωσε διὰ τοῦ Βησσαρίωνος εἰς τὸν Πάπαν Πτον τὸν Β', τὸν περιφημον Αἰνεῖαν Σίλβιον Πικκολόμινι, τὸν ποιητὴν καὶ ἑλληνοιστὴν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπιχειρήσει —δυστυχῶς ματαίως— νὰ πείσῃ τοὺς Γάλλους, τοὺς Γερμανοὺς καὶ τὴν Βενετίαν, νὰ βοηθήσουν στρατιωτικῶς τὸ ἑλληνικὸν δεσποτάτον τοῦ Μυστρᾶ. Πέραν λοιπὸν τῆς ἀνυπολογίστου θρησκευτικῆς ἀξίας, ἔχει καὶ μεγίστην ἐθνικὴν θιὰ τὸ ὅς Ἐλληνας σημασίαν ἡ παλιννόστησις τοῦ ἱεροῦ κειμηλίου εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν» («Ἐκκλησία», ἔ. 1964, σ. 536).